

Н.Г. Кравченко, м.н.с.

ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ ВНУТРІШНЬОГО МОВЛЕННЯ ЗА ТВОРОМ Т. МАННА “СПОВІДЬ АВАНТЮРИСТА ФЕЛІКСА КРУЛЯ”

В статье исследуется гендерный аспект внутреннего говорения. Одной из основных задач является анализ специфики выбора автором средств внутреннего говорения для презентации гендерного портрета персонажа. В таком русле и происходит изучение взаимосвязей гендерного образа героя со степенью проявления аффекта его внутреннего говорения.

Ключевые слова: *гендер, гендерный портрет, внутреннее говорение, экспрессия, аффект*

The gender aspect of inner monologue is reviewed in the article. One of the main targets is analysis of author's specific choice of means of inner monologue for presentation of character's gender image. The research of interrelation of gender image of character with level of affect's definition of inner monologue occurs in such way.

Key words: *gender, gender's image, inner monologue, expression, affect*

Однією з характерних особливостей сучасного мовознавства є міждисциплінарний підхід, що уможливує комплексний аналіз лінгвістичних досліджень. У такому сенсі вивчення мовленнєвого процесу актуально й доречно розглядати в інтегративному плані. Так, формування комунікативного акту, зокрема внутрішнього, здійснюється під впливом соціальних чинників його учасників, їхньою гендерною ознакою, що безпосередньо пов'язано з соціолінгвальними складовими мовлення. Соціолінгвістичний підхід обумовлює багатогранний аналіз гендерних проблем, оскільки дозволяє врахувати й дослідити вплив гендерного прояву комунікантів на продукування промовляння.

Протягом останніх років досить поширеними і популярними є гендерні дослідження в мовознавстві. Сам же термін “гендер” позначає поняття, яке увійшло в лінгвістику з соціології і яке відбиває соціальну стать людини на відміну від біологічної (sex) [7, 215].

За твердженнями О. А. Вороніна й О. Є. Лебедева, слід виокремлювати гендерні й псевдогендерні дослідження, коли ототожнюються поняття “гендер” та “стать”. На думку О. А. Вороніна “основою методології гендерних досліджень є не просто опис відмінностей у статусах чоловіків та жінок, але й вивчення гендерних ролей, відносин, норм та поведінки, що сприяють оволодінню жінками і чоловіками ієрархії влади” [4, 158]. З точки зору О.Є. Лебедева, гендер – це певний стереотип мислення, а гендерна теорія - низка певних чинників і важелів, які уможливають індивіду обирати ту чи іншу модель соціальної поведінки” [4, 158].

© Кравченко Н.Г. 2011

Таким чином, гендер є одним із базових вимірів соціальної структури суспільства, створений на певному історичному етапі розвитку та підтримуваний механізмами соціалізації. Слід зауважити, що з історичним розвитком біологічні та фізіологічні відмінності між статями ще більше й інтенсивніше врегульовуються та скоординовуються соціальними інституціями.

Сенс соціальної ролі “жіночості” (feminité) та “маскулінності” (masculinity) еволюціонує й контекст відносин “жінка - чоловік” постійно змінюється. У XIX ст. маскулінні й фемінні риси вважалися дихотомічними нормативами, відхилення від яких сприймалося як крок на шляху до аморальності” [3, 32]. “Чоловіче” символізує маскулінність й ототожнюється з силою, активністю, домінантністю. “Жіноче” конструює фемінність й асоціюється з хаосом, пасивністю, підпорядкованістю. Ця опозиція втрачає свою актуальність й з часом жорсткий нормативізм поступається місцем динамічній цілісності маскулінно-фемінних властивостей [2, 62].

Так, уже в XX ст. психологи змоделювали кілька спеціальних вимірів маскулінності-жіночості (тести Термана-Майзла, Гілфорда та ін.). Шкали базувалися на уявленні про те, що в межах певної норми індивіди можуть розрізнятися за ступенем маскулінності-фемінінності, але ці ознаки вважалися альтернативними: висока маскулінність повинна була корелюватися з низькою фемінінністю й навпаки [3, 33]. У такий спосіб отриманий аналіз також сприяв перегляду усталених норм про суто чоловічі й жіночі характеристики індивіда. Нині наукове розуміння маскулінності й фемінінності не ототожнюється з гендером, оскільки він ідентифікує осмислення свого “Я” в соціальній системі, синтезуючи чоловічу й жіночу субкультури.

У сучасній лінгвістиці існує три типи конструювання гендеру – нормативний (прагнення особистості відповідати соціальним нормам у процесі комунікації), маніпулятивний (вживання суто стереотипного “чоловічого” та “жіночого” в мовленні для досягнення й реалізації певної мети) та креативний (ситуативно-специфічне моделювання гендерної самоідентичності з репрезентуванням нестандартних мовних маркерів чоловічості й жіночості). Під неординарними висловлюваннями розуміють такі мовні особливості, які стереотипно не співвідносяться з гендером, проте набувають гендерної суті в конкретному контексті, наприклад, використання представниками жіночої статі “технічної” лексики, хоча вважається, що ця лексика популярна в обігу чоловіків. Типологія конструювання гендеру досить умовна, тому що мовна реальність переважно непередбачувана й не відповідає запропонованому трактуванню в соціальній практиці: усі три типи гендеру можуть поєднувались і комбінуватись залежно від комунікативної ситуації. Важливим фактом гендерного дискурсу є визнання того, що гендер має ознаки індивіда, який формується соціокультурним фоном та його імпульсами, що закладають підґрунтя для створення певного гендерного образу [6, 226].

Прояв гендерних ролей, безумовно, реалізується мовленням. Як зазначають Р.Портер та Л. Самовар, "мовлення слугує водночас механізмом комунікації й регулятором соціальної дійсності" [10, 27]. Вивчення комунікативної поведінки особистості, безперечно, є об'єктом міждисциплінарного дослідження, оскільки мовленнєвий процес має мінливу природу, вплив на яку здійснюють багато мовних й немовних чинників. Останнім часом опис мовленнєвої діяльності індивіда відбувається не статично (як сукупність розгляду граматичних конструкцій), а динамічно, коли домінанту дослідження складають моделі мовленнєвої поведінки, способи й види мовленнєвого маневрування, прийоми досягнення комунікативної мети. Важливо, що динамічна конструкція комунікативного акту базується на єдності та взаємодії мовлення і впливу, у випадку їх порушення відбувається дисбаланс гендерних стосунків. Саме в такому контексті формулює свою думку й Ю.Лотман: "Неадекватність агентів комунікації перетворює мовлення з пасивної форми в конфліктну гру, протягом якої кожний учасник намагається вибудувати свій особистісний семіотичний світ в індивідуальному й неповторному руслі, при цьому відбувається конфронтація й боротьба мовленнєвих відносин" [5, 13].

У такому сенсі представляє інтерес гендерний портрет персонажа Фелікса у творі Томаса Манна "Сповідь авантюриста Фелікса Круля". Син збанкрутілого фабриканта шампанських вин, Фелікс Круль описує історію свого суспільного злету: від краденого в дитинстві шоколаду до ролі маркіза на аудієнції в короля Португалії. Томас Манн детально змальовує цілісні картини з життя Фелікса переважно з допомогою внутрішнього міркування, що зображено автором у формі внутрішнього мовлення героя. Сутнісний характер його висловлювань, зазвичай, авантюристський, але провідною рисою внутрішньомовленнєвої діяльності є боротьба, ідея виборювання кращого суспільного статусу. На наш погляд, Томас Манн навмисно продемонстрував образ Фелікса Круля як спрямованої, а в деяких випадках розгубленої та невпевненої й навіть дотепної особистості, що уможливило його перевтілення в різні життєві ролі, кожному з яких він грає неперевершено. Цей прийом дозволив йому "впровадити" й "вдихнути" у свого героя своєрідну мораль, яка керує вчинками Круля й водночас продиктована й регламентована тогочасними реаліями суспільних відносин [8, 174]. Слабкість й мужність – це тандем гендерного образу Фелікса Круля, а з іншого боку, це контрастність і неоднорідність його внутрішнього світосприймання, що якнайяскравіше висвітлює його авантюрну мораль.

Необхідно зазначити, що соціальний статус Круля, слуги, пристосування, віддзеркалює та визначає його сутність: з одного боку, той факт, коли Фелікс при виконанні своїх службових обов'язків має змогу "поглинати" культурне середовище заможних та вихованих людей, безперечно, сприяє його особистісному вдосконаленню (володіння етикетом спілкування і витонченими манерами поведінки); а з іншого

боку, на противагу цьому його недостатній освітній рівень не дозволяє йому реалізуватися в повній мірі та зайняти вищий щабель в суспільстві, що штовхає Круля на авантюристський вчинок – ідею перевтілення в багату й знатну особу:

1. „*Bonne nuit, á tantôt, monsieur le Marquis*“, sagte er mit betrunkenener Grandezza, als er mir zum Abschied die Hand schüttelte, – ich hörte die Anrede zum ersten Mal aus seinem Munde, und der Gedanke an den Ausgleich von Sein und Schein, den das Leben mir gewähren, an den Schein, den es dem Sein gebührend hinzufügen wollte, überrieselte mich mit Freude.
2. *Wie doch das erfinderische Leben die Träume unserer Kindheit zu verwirklichen – sie gleichsam aus Nebelzustand in den der Festigkeit zu überführen weiß!*
3. *Hatte ich die Reize des Inkognitos, die ich jetzt kostete, indem ich noch eine kleine Weile mein dienendes Handwerk weiterbetrieb, nicht phantasieweise schon als Knabe vorweggenommen, ohne daß sonst irgend jemand von meiner Prinzlichkeit eine Ahnung hatte?*
4. *Ein so lustiges wie süßes Kinderspiel. 5. Jetzt war es Wirklichkeit geworden in dem Maße, bis zu dem Grade, daß ich für eine Frist, über die hinauszusorgen ich mich weigerte, nämlich für ein Jahr, den Adelsbrief eines Markgrafen sozusagen in der Tasche hatte, – ein köstliches Bewußtsein, das ich wie einst vom Augenblick des Erwachens an durch den Tag trug, wiederum ohne daß meine Umgebung, das Haus, in dem ich den blaubeackten Bediensteten spielte, sich dessen im geringsten versah* [9, 268].

Цей епізод якнайглибше й концентровано подає відчуття Фелікса Круля – кельнера, – якому, було запропоновано прийняти нове амплуа і стати маркізом де Веноста. Перше речення аналізованого уривка демонструє відповідну реакцію Круля (його переповнюють емоції) на запропоновану пропозицію маркіза, що оформлюється внутрішнім мисленням героя. Міркування Фелікса набувають форми внутрішнього мовлення й оформлюється вставною конструкцією – парантезом та прикладкою, яка зумовлює експресивну архітектоніку цього речення. За спостереженнями М. Брандес, парантез – це найулюбленіший прийом Т. Манна. Учена довела, що парантез – ознака індивідуального стилю Т. Манна, оскільки цей прийом демонструє своєрідність й неповторність письменника й є найуживанішим у творі “Сповідь аванюриста Фелікса Круля” [1, 319]. Речення 1 імпліцитно пов’язане з реченнями 2,3,4, 5, вибудованих виключно суцільним внутрішньомовленнєвим процесом, що виражається внутрішнім діалогом героя, котрого переповнюють “солодкі” почуття від ідеї Вености стати його прообразом.

Речення 2 – має експресивну насиченість: порядок слів неусталений (уживання підрядного речення у функції головного). Думка про те, що дійсно можуть здійснюватись дитячі мрії, призводить Круля до

ейфорійного стану. Цю внутрішню реакцію героя репрезентовано у вигляді окличного речення.

Речення 3 – емоційно насичено, в якому розгортаються міркування Круля про його двоїсту сутність, що надає йому змогу стати принцем. Персонаж в такому контексті вдається до риторичного питання й тим самим сформує експресивний характер цього висловлювання.

Речення 4 – номінативне, еліптичне з метафоричним порівнянням і в цьому полягає його експресивна організація.

Речення 5 містить парантез, який є уточненням, а прикладка є виявом експресії. Привертає увагу бажання Фелікса Круля висловлюватись штампами знатних осіб елітного рангу, але його неосвіченість чинить перепони і думки не набувають бездоганної форми, а, навпаки, за своєю синтаксичною структурою є громіздкими, заплутаними й беззмістовними, що ближче до жіночої моделі комунікації: *bis zu dem Grade, daß ich für eine Frist, über die hinauszuorgen ich mich weigerte, nämlich für ein Jahr, den Adelsbrief eines Markgrafen sozusagen in der Tasche hatte, – ein köstliches Bewußtsein, das ich wie einst vom Augenblick des Erwachens an durch den Tag trug, wiederum ohne daß meine Umgebung, das Haus, in dem ich den blaubeackten Bediensteten spielte, sich dessen im geringsten versah.*

Слід зазначити, що речення 2 має специфічну синтаксичну будову – підрядне речення відіграє роль головного, що є ознакою побутового стилю. Таке ненормоване конструювання речень обумовлює експресивне забарвлення й водночас визначає та вибудовує динамічний діапазон позитивного афекту внутрішнього мовлення героя.

Таким чином, цей уривок, на наш погляд, якнайскравіше ідентифікує особистісну сутність Фелікса Круля й багатогранно зображує його гендерний портрет – варіювання життєвими ролями заради особистого достатку та блискучої кар'єри. Цієї мети він досягає завдяки своєму життєвому креду – пристосуванню, – яке “оголює” його слабкість та затьмарює маскуліність.

Отже, у гендерному образі Фелікса Круля домінують жіночі мотиви, що й визначають його гендерну особливість.

Література

1. Брандес М. П. Стилистика текста. Теоретический курс / М. П. Брандес – М.: 2004. – 416 с.
2. Вихор І. Вплив гендерної культури суспільства на виховання особистості / І. Вихор // Гендер і молодь: європейські виклики: зб. матеріалів Всеукр. науково – практичної конф. – Т.: ТНПУ, 2009. – С.62-70.
3. Гендерний розвиток у суспільстві:[конспекти лекцій/відп. ред. Левківська К.]. – К.: Фоміант, 2004.– 315 с.
4. Лебедева О. Е. О некоторых “заблуждениях ” относительно теории гендера / О. Е. Лебедева // Вісник КДПУ ім. Михайла Остроградського. Вип.4/2009(57). – Ч.2.– С.158-162.
5. Лотман Ю. М. Культура как коллективный интеллект и проблема искусственного разума // Лотман Ю. М. – М.: Наука, 1977. – 112 с.

6. Маслова Ю. П. Мовна Репрезентація гендеру / Ю. П. Маслова // Наукові записки. – Острог: Вид-во Нац-го унів-ту “Острозька академія”.– Вип. 12. –2009. – С. 224–232.
7. Омельченко Н. Гендерна політика в контексті соціальних змін / Н. Омельченко // Гендер і культура: Збірник статей. – 2001.- С.215-220.
8. Dittman Ulrich. Sprachbewußtsein und Rederformen im Werk Thomas Mann / U. Dittman.– Stuttgart Berlin Köln Mainz: Kohlhammer Verlag, 1969. – 193 s.
9. Mann Thomas . Bekenntnisse des Hochstaplers Felix Krull / T. Mann– Berlin: Aufbau – Verlag, 1959. – 427 s. [9, 268]
10. Poter Richard, Samovar, Larry. Approaching Intercultural Communication // Intercultural Communication: A Reader. – 4th ed.– eds. // Samovar and R. Porter. – Belmont: Wadsworth, 1985 – P. 27.